

ارزیابی تطبیقی کیفیت محیط سکونت شهری با تاکید بر تصویر ذهنی شهروندان* (مطالعه موردی: شهر قزوین)

ناصر براتی^۱، الهام کاکاوند^۳

^۱ استادیار دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران.
کارشناس ارشد برنامه ریزی شهری و منطقه‌ای، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران.
تاریخ دریافت مقاله: ۹۲/۶/۳۰، تاریخ پذیرش نهایی: ۹۲/۹/۳

چکیده

زیستگاه انسانی هنگامی می‌تواند بیشترین مطلوبیت را برای انسان دربرداشته باشد، که انتظارات وی را در ابعاد مختلف، زیست محیطی، اجتماعی، کالبدی، اقتصادی و... برآورده سازد. چنانچه هریک از این عوامل، در محیط زندگی یک فرد، فاقد کیفیات مطلوب باشند، بر احساس و ادراک وی از فضا و در نتیجه بر سطح رضایت مندی او از محیط زندگی تأثیرگذار خواهد بود. بر همین اساس، پژوهش حاضر در پی پاسخ دادن به این سوال است که با توجه به معیارها و شاخص‌های کیفیت محیط سکونت شهری از منظر ذهنی ساکنان، سطح کیفیت محیط سکونت در محدوده مطالعاتی در چه حدی می‌باشد؟ برای رسیدن به این مهم، از روش توصیفی - تحلیلی و نرم افزار Spss در تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده شده و همچنین با به کارگیری آزمون‌های آنالیز واریانس یک طرفه و آزمون توکی در گروه‌بندی مولفه‌ها، به ارزیابی هرکدام پرداخته شده است. همچنین با استفاده از فرمول کوکران، تعداد ۳۷۶ پرسش‌نامه در محله‌های مورد مطالعه توزیع گردیده است. این پرسش‌نامه‌ها کیفیت محیط سکونت را در قالب دو معیار کلی "کیفیت محیط سکونتی" و "کیفیت محیط شهری" جست و جو می‌کنند. نتایج حاصل بیانگر آن می‌باشد که شهروندان منطقه ۲ شهر قزوین، نسبت به سایر مناطق شهر، از مولفه‌های کیفیت محیط سکونت خود رضایت بیشتری دارند.

واژه‌های کلیدی

کیفیت محیط سکونت شهری، تصویر ذهنی، شهروندان، قزوین.

* این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد نگارنده دوم با عنوان "ارزیابی تطبیقی کیفیت محیط سکونت شهری با تاکید بر تصویر ذهنی شهروندان (مورد مطالعاتی: شهر قزوین)" می‌باشد که به عنوان طرح پژوهشی با حمایت شهرداری قزوین و مساعدت کمیته تحقیق و توسعه، در دانشگاه بین المللی امام خمینی قزوین، انجام شده است.

** نویسنده مسئول: تلفن: ۰۹۱۲۷۸۰۵۵۲۳، شماره: ۰۲۸۱-۲۵۷۸۰۸۲، E-mail: kakavand.elham@gmail.com

مقدمه

تصویر ذهنی آنان را در خصوص کیفیت محیط سکونت‌شان جویا شویم. لذا ابتدا معیارها و مولفه‌های کیفیت محیط سکونت شهری با تاکید بر تصویر ذهنی شهروندان مورد بازشناسی قرار گرفته و سپس ارزیابی سطح کیفیت محیط سکونت شهری در نمونه‌های مطالعاتی انجام پذیرفته است. برای تحقق این پژوهش، قزوین به عنوان شهر مورد مطالعه انتخاب و چند محله که دارای بافت قدیمی، میانه و جدید می‌باشند در مناطق سه‌گانه این شهر قرار دارند، مورد بررسی و سنجش قرار گرفته‌اند. بدین ترتیب سوالات مورد بررسی در این پژوهش عبارتند از:

• معیارها و ابعاد کیفیت محیط سکونت شهری، برگرفته از تصویر ذهنی شهروندان و رضایت‌مندی آنها از محیط سکونت در شهر قزوین کدامند؟

• سطح کیفیت محیط مسکونی شهری و میزان رضایت‌مندی شهروندان از مولفه‌های مختلف مربوط به قلمروهای فیزیکی-محیطی، اجتماعی- فرهنگی و اقتصادی محیط زندگی آنان در بافت‌های مختلف شهر قزوین چگونه است؟
با توجه به سوالات مطرح شده، فرضیه ذیل در این پژوهش مدنظر می‌باشد:

* به نظر می‌رسد شهروندان بافت میانی شهر قزوین، که در محدوده‌های با بافت پرشهری زندگی می‌کنند، رضایت بیشتری از کیفیات محیط سکونتی خود، نسبت به شهروندان ساکن بافت شمالی شهر قزوین، که در منطقه‌ای تازه ساخت واقع است، داشته باشند.

امروزه اهمیت محیط‌های مسکونی شهری به عنوان سکونتگاه‌های اصلی مردم، روز به روز در حال افزایش است. به طوری که این محیط‌ها در وهله اول ابزار مهمی برای توسعه انواع شاخص‌های زندگی نظیر سلامت، خانواده، کار یا فراغت و... را فراهم می‌آورند. دوم اینکه، جمعیت زیادی در نواحی به شدت شهرنشین شده زندگی می‌کنند و یا در آینده‌ای نزدیک زندگی خواهند کرد که می‌بایست به کیفیت محیط سکونت آنها توجه ویژه شود (رفیعیان، ۱۰، ۱۳۹۱). کیفیت محیط نه تنها به حوزه برآورده‌سازی نیازهای مادی انسانی توجه دارد، بلکه تأمین و ارتقای ظرفیت‌های اجتماعی و توسعه‌ای اجتماعات براساس الگوهای رفتار اجتماعی را در نظر دارد. بنابراین بهبود و ارتقای کیفیت محیط مسکونی، به مثابه یکی از اهداف اصلی سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان شهری در پایش سیاست‌های عمومی تبدیل شده است (خادم الحسینی و دیگران، ۱، ۱۳۸۹).
کیفیت محیط سکونت شهری معمولاً از طریق شاخص‌های ذهنی حاصل از پیمایش و ارزیابی ادراکات و رضایت شهروندان از زندگی شهری و محیط سکونتی آنان؛ یا با استفاده از شاخص‌های عینی حاصل از داده‌های ثانویه، اندازه‌گیری می‌شود؛ تا بدین وسیله سنجشی سیستماتیک در خصوص میزان رضایت‌مندی و بهره‌مندی شهروندان از ویژگی‌های محیطی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و کالبدی محیط سکونت به دست آید. بر همین اساس، در این پژوهش برآنیم تا برنامه‌ریزی شهری را با مفهومی میان‌رشته‌ای پیوند دهیم و از طریق افزایش ارتباط با شهروندان،

۱- چارچوب نظری پژوهش

۱-۱- مفهوم تصویر ذهنی و نقش آن در شکل‌گیری محیط‌های سکونتی در شهر

چشم‌انداز شهری» باید نقطه عطف و توجه مهمی برای فرد ناظر باشد (مدنی پور، ۱۳۷۹، ۹۹). به همین ترتیب، فرایند ادراک محیط شهری، نقش اساسی در ترسیم و ذخیره‌سازی تصویر ذهنی شخص از محیط اطرافش داشته و عاملی تعیین‌کننده برای شکل‌گیری محیط سکونتی فرد و نیز میزان رضایت وی از محیط بازی می‌کند.

ادراک محیطی، «فرایندی است که از طریق آن انسان داده‌های لازم را براساس نیازش از محیط پیرامون خود بر می‌گزیند» (مطلبی، ۱۳۸۰، ۵۶). در حقیقت ادراک محیطی، از تعامل و تقابل ادراک حسی و اطلاعات شناختی، که در ذهن انسان ذخیره شده‌اند؛ حادث می‌شود. در این فرایند، نقش محیط به عنوان عامل اساسی در رشد، توسعه و در نهایت در یادگیری مورد توجه قرار می‌گیرد (Marans, 2003, 65). فرایندهای ادراک و شناخت، هم در مرحله جمع‌آوری اطلاعات، و هم در مرحله تعبیر و تفسیر

طبق نظریات گشتالت، ذهن انسان متشکل از ادراکات کلی معناداری است که این ادراکات از طریق تداعی با یکدیگر ارتباط یافته و بدین گونه پدیده‌ها را تفسیر می‌کنند (نقی‌زاده، ۱۳۸۶، ۱۲۲). بدین صورت می‌توان گفت که مکان، زمانی شناخته می‌شود که تصویرهای ذهنی اولیه، خاطرات و تجربه‌های ما (فرایندهای شناختی) و به نوعی خود ما را تداعی کنند. برای درک سازوکارهای شناخت ما از محیطمان و شیوه‌ی به‌یادآوردن موارد آن، تحقیقات گسترده‌ای انجام شده است. شیوه اصلی کار برای نیل به این هدف، ترسیم نقشه ذهنی است، یعنی پدیدار ساختن تصویر ذهنی محیط که افراد به آن شکل می‌دهند و از آن به عنوان الگوی رفتارشان در شهر استفاده می‌کنند (مدنی پور، ۱۳۷۹، ۹۸). حافظه، بخش مهمی از شناسایی محیط به حساب می‌آید (کیفورد، ۱۳۷۸، ۱۶). لینچ به این نتیجه رسید که خلق محیط‌هایی با «وضوح و خوانایی آشکار

تعریف کرد: کیفیت محیط شهری عبارت است از شرایط اجتماعی- فرهنگی و کالبدی محیط شهری که نشان دهنده‌ی میزان رضایت یا عدم رضایت شهروندان از آن محیط می‌باشد؛ در واقع «یک محیط با کیفیت بالا، حس رفاه و رضایتمندی را به جمعیتی که در آن ساکن‌اند به واسطه ویژگی‌هایی که ممکن است فیزیکی، اجتماعی یا نمادین باشند، منتقل می‌کند» (Lansing and Marans, 1999, 17, Van poll, بهرامی نژاد، ۱۳۸۲، ۴۴).

۱-۳- رویکرد نظری پژوهش در بحث کیفیت محیط سکونت شهری

از میان روش‌های سنجش گفته شده، رویکردهای مختلفی برای بررسی و مطالعه‌ی کیفیت محیط‌های مسکونی وجود دارد که هر یک منتج از یک دیسیپلین خاص نظیر انسان‌شناسی، معماری، اقتصاد، طراحی محیطی، جغرافیا، روان‌شناسی و جامعه‌شناسی؛ و همچنین حاصل کاربرد مفاهیم و بسط موضوعات مربوط به آن افق فکری است (kazanori Hakao, 2006, 53-55). در بحث انتخاب رویکرد نظری، از بین رویکردهای مطرح، که شامل رویکرد طراحی کالبدی و رویکردهای اجتماعی مکانی است (امین صالحی، ۱۳۸۷، ۱۹)؛ رویکرد «اجتماعی- مکانی» مدنظر و مورد استفاده مقاله حاضر می‌باشد. در چنین رویکردهایی، صرفاً بر بُعد کیفیت طراحی محیط‌های مسکونی متمرکز نیستند؛ بلکه با دیدی جامع‌تر، متغیرهای اجتماعی- مکانی را نیز در فرایند ارزیابی و بررسی کیفیت محیط زیست دخالت می‌دهند. این روش خود شامل رویکرد اکولوژی انسانی، کیفیت زندگی، شاخص‌های اجتماعی، رویکرد تعاملی و رویکرد سنجش میزان رضایت‌مندی می‌شود.

۲- مورد پژوهی

۱-۲- روش شناسی پژوهش

این تحقیق، پژوهشی توصیفی- تحلیلی و از شاخه موردپژوهی می‌باشد. توصیفی است؛ چرا که شامل مجموعه روش‌هایی است که هدف آنها توصیف کردن شرایط یا پدیده‌های مورد بررسی است (سرمد، ۱۳۸۱، ۸۲) و تحلیلی است، زیرا به بررسی تطبیقی مولفه‌های کیفیت محیط سکونت و مقایسه‌ی آن با وضع موجود، براساس روش‌های تحلیلی و با بهره‌گیری از نرم‌افزار SPSS و آزمون‌های مختلف آنالیز واریانس یک طرفه^۱ و آزمون دانکن در گروه‌بندی می‌پردازد.

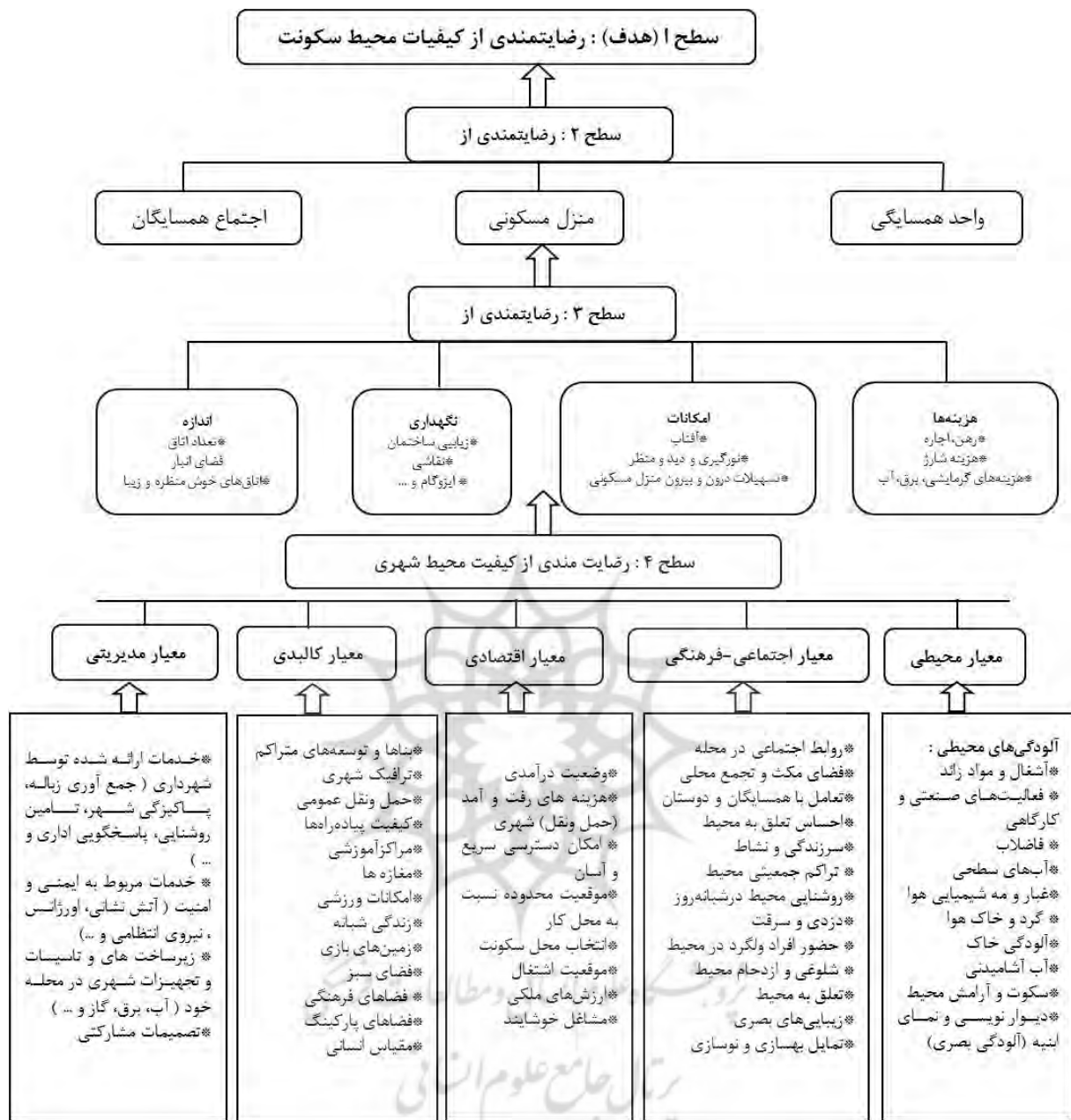
آنالیز واریانس یکطرفه عبارتست از انجام یک سری عملیات جبری که به وسیله آن می‌توان مقدار کل تغییرات یا اختلافات موجود در یک آزمایش را به قسمت‌ها یا اجزای مختلف تقسیم کرد و به عبارت دیگر در این آزمون، معنی‌دار بودن تفاوت میانگین‌ها و یا به عبارت دیگر معنا دار بودن تغییرات، در اثر متغیرهای خاص، نتیجه گرفته می‌شود و در آزمون دانکن به این سوال پاسخ داده می‌شود که کدام منبع با دیگر منابع تفاوت دارد و میزان این اختلاف‌ها در چه سطحی است (علی محمدی و پوررستم، ۱۳۹۰، ۲۸).

آنها، تحت تاثیر عوامل روانشناختی (مانند نیازها، انگیزه‌ها و اکتسابات پیشین و ...) متعددی قرار می‌گیرند که خود آنها نیز از شرایط محیطی تاثیر می‌پذیرند (مرتضوی، ۱۳۷۶، ۹۰). بنابراین عوامل یادشده را می‌توان به دو دسته کلی عینی و ذهنی تقسیم کرد. به طور کلی عوامل موثر بر تجربه‌ی افراد از محیط و چگونگی تاثیرگذاری متقابل آنها بر دیگر حواس، نیازها، خواست‌ها، آرزوها و حس زیبایی‌شناسی آنها را درگیر می‌کند (براندفری، ۱۳۸۳، ۲۰۸). برای دریافت تصویر ذهنی افراد از محیط و همچنین شناخت ادراکات محیطی آنان روش‌های مختلفی همچون پرسش‌گری، ترسیم بردارهای حرکتی، ترسیم نقشه‌های ذهنی و امثال اینها وجود دارند؛ که با توجه به ویژگی‌های محیطی هر محدوده‌ای، می‌توان روش متناسب با آن را برگزید.

۱-۲- مفهوم کیفیت و کیفیت محیط شهری

به طور کلی کیفیت واژه‌ای است که در تمامی رشته‌های هنری، علمی و صنعتی به شکل شهودی (درون ذهنی) درک و به صورت مستمر در چارچوب گفت‌وگو حوزة‌های مربوطه به کار برده می‌شود. با این وجود، تلاش برای درک کامل معنای این واژه، تلاشی ساده و آسان نیست. دشواری این امر نه به واسطه معنای شهودی واژه (که به سادگی قابل وصف است)، بلکه از سرشت متکثر و چندگانه آن سرچشمه می‌گیرد. «کیفیت» مفهومی دووجهی است. یعنی مفهومی است «روشن و واضح» ولی در عین حال «چند پهلو». مفهومی است قابل فهم، ولی در عین حال «فزّار» که به راحتی تن به تعریف شدن نمی‌دهد (گلکار، ۱۳۸۰، ۷). معنای لغوی واژه «کیفیت» در فرهنگ زبان فارسی «عمید»، «چگونگی، چونی، صفت و حالت چیزی» عنوان شده است (عمید، ۱۳۶۳، ۱۰۲۴). فرهنگ انگلیسی آکسفورد نیز چهار معنا برای واژه کیفیت ارائه کرده که عبارتند از: میزان خوبی و ارزش هر چیزی؛ درجه خوبی و کمال هر چیز به صورت کلی؛ مشخصات و خصوصیات؛ جنبه‌های ویژه و متمایز» (Oxford, 1989, 1023).

موضوع کیفیت محیط شهری از جمله موضوعات مورد توجه برنامه‌ریزان شهری و کارشناسان حوزه‌های مختلف علوم انسانی، بخصوص در دهه اخیر بوده؛ و تعاریف متعددی از مفهوم کیفیت محیط در شهرها از جانب محققین ارائه شده است. بسیاری از پژوهشگران به بازشناسی این مفهوم پرداخته‌اند. کیفیت محیط موضوعی پیچیده و در برگیرنده‌ی ادراکات ذهنی، نگرش‌ها و ارزش‌های گروه‌ها و افراد مختلف است (Porteous, 1971, 155). کیفیت محیط را می‌توان به عنوان بخش اساسی از مفهوم گسترده‌تر کیفیت زندگی تعریف کرد (RIVM, 2002, 13)، کیفیت محیط از برآیند کیفیت اجزای متشکله یک ناحیه معین حاصل می‌شود، اما بیشتر از اشاره به جمع اجزای سازنده محیط، بر ادراک کلی از یک مکان دلالت دارد. اجزای سازنده محیط (طبیعت، فضای باز، زیرساخت‌ها، محیط انسان ساخت (مصنوع)، تسهیلات محیط کالبدی و ذخایر طبیعی، روابط اجتماعی و ...) هر یک مشخصات و کیفیات خاص خود را دارا می‌باشند (Van Kamp et al, 2003, 9). با این حال به طور کلی کیفیت محیط شهری را می‌توان این گونه

نمودار ۱- مدل مفهومی سنجش کیفیت محیط سکونت شهری با رویکرد رضایتمندی.

نواحی سکونتی آنها می‌باشد و بر مبنای طیف ۵ مقیاسی لیکرت از کاملاً ناراضی تا کاملاً راضی تنظیم شده است.

۲-۱-۲- حجم جامعه و نمونه مطالعاتی

در پژوهش حاضر، جامعه مطالعاتی از میان جمعیت شهر قزوین که در سال ۱۳۸۵ معادل ۳۵۵۳۳۸ نفر بوده‌اند و در مناطق سه‌گانه این شهر انتخاب شده‌اند، ناحیه ۲ از منطقه ۱، ناحیه ۴ از منطقه ۲ و ناحیه ۱۹ از منطقه ۳ شهرداری قزوین بطور تصادفی انتخاب و مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. جدول ۱ حجم جامعه و نمونه مطالعاتی در مناطق سه‌گانه شهر قزوین را نشان می‌دهد.

برای توزیع پرسش‌نامه‌ها، با توجه به دوره‌های شکل‌گیری شهر قزوین و تقسیمات شهرداری قزوین به ۳ منطقه‌ای عمده

در زمینه جمع‌آوری اطلاعات در خصوص مبانی نظری مرتبط با نحوه ادراک محیط، تصویر ذهنی شهروندان و کیفیت محیط مسکونی شهری و نیز مفاهیم اصلی این پژوهش از روش مطالعه اسنادی و کتابخانه‌ای استفاده شده است. در حالی که بعد از جمع‌آوری اطلاعات اولیه با نتیجه‌گیری و تبیین معیارها و شاخص‌های مربوطه و تدوین پرسش‌نامه در راستای دریافت ادراکات و تصورات ذهنی شهروندان از کیفیت محیط سکونت‌شان، فرایند کار میدانی پژوهش آغاز شده و داده‌ها و اطلاعات حاصل از پیمایش، پرسشنامه، مصاحبه و نظرسنجی از شهروندان در جهت سنجش سوالات و بررسی فرضیات پژوهش در محدوده مورد نظر به کار گرفته شده است. لازم به ذکر است که پرسش‌نامه حاوی سوالاتی از شهروندان در خصوص بعد ذهنی کیفیت محیط در

۲-۳- تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش

جهت کمی نمودن مدل تجربی پژوهش و تجزیه و تحلیل داده‌ها، از روش مقیاس‌سازی استفاده شده است. همان‌طور که بیان گردید؛ مقیاس‌سازی در این پژوهش براساس طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت صورت گرفته است. به طوری که امتیاز ۱ نشان‌دهنده کمترین میزان رضایت ساکنین در مورد هر یک از سئوالات و امتیاز ۵ نشان‌دهنده بیشترین میزان رضایت است. بدین ترتیب عدد ۳ به عنوان میانه نظری پاسخ‌ها انتخاب می‌شود ($1 < X < 5$).

برای مقایسه‌ی میانگین امتیاز کیفیت محیط سکونت در سه منطقه‌ی مذکور شهر قزوین، ابتدا نرمال بودن توزیع داده‌ها در این سه منطقه بررسی شد. برای این منظور از آزمون تک نمونه‌ای کولموگروف-اسمیرنوف^۲ استفاده شده است. براساس نتایج این آزمون، داده‌های جمع‌آوری شده در هر سه منطقه، از توزیع نرمال پیروی می‌کند. حال با توجه به نرمال بودن توزیع داده‌ها در گروه‌های مناطق سه‌گانه برای مقایسه میانگین امتیاز از تحلیل واریانس یک طرفه استفاده و نتایج آن در جدول ۲ به نمایش گذاشته شده است.

فرض صفر: میانگین در سه گروه با هم برابر است.

جدول ۲ - نتایج تحلیل واریانس یک طرفه - مقایسه کیفیت محیط سکونت در مناطق مختلف شهر قزوین.

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	.Sig
Between Groups	79.713	2	39.857	1.435E3	.000.
Within Groups	31.244	1125	.028.		
Total	110.957	1127			

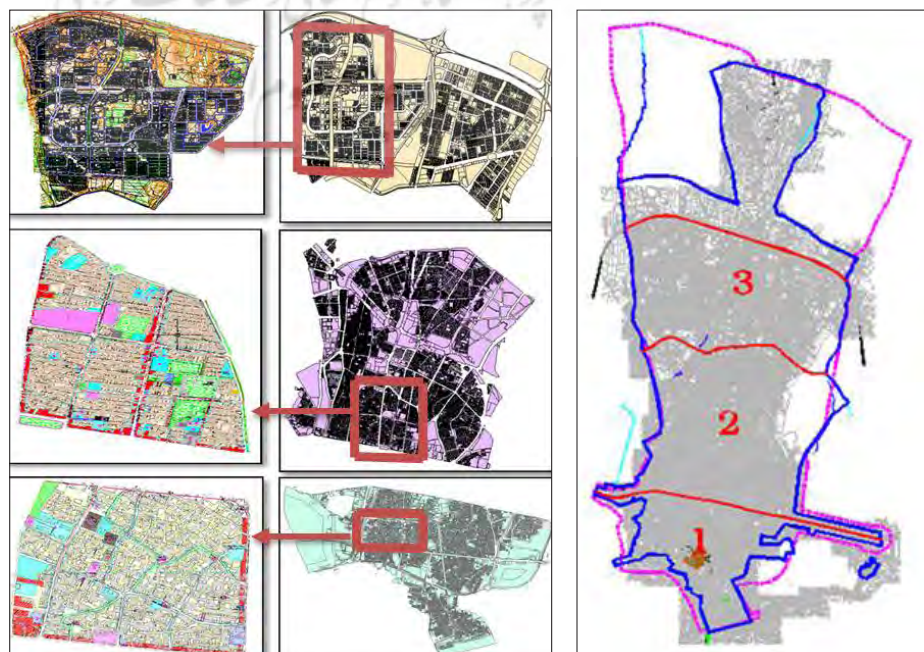
شهری، در هر منطقه متناسب با حجم جامعه و فرمول کوکران، پرسش‌نامه‌ها به صورت تصادفی ساده توزیع گردیده است. نحوه سازمان‌دهی معیارها به صورت از بالا به پایین بوده است، به این ترتیب که برای هر معیار کلان، چند معیار فرعی مطرح شدند. برای سنجش معیارهای فرعی نیز چندین موضوع مدنظر قرار گرفته و نظر شهروندان و استفاده‌کنندگان از فضای مربوطه، در مورد معیارهای رده سوم، نظرسنجی و پرسش انجام پذیرفته است.

۲-۲- شناخت عرصه پژوهش

شهر قزوین ترکیبی از بافت ارگانیک برجای مانده از ادوار پیشین و بافت شطرنجی حاصل از توسعه‌های گذشته نزدیک و اخیر است. بدین ترتیب، بافت قدیمی شهر در جنوب و بافت جدید و اصطلاحاً مدرن آن در محدوده‌های شمالی شهر واقع شده است. بافت میانی نیز در روند تغییر شکل شهر در محدوده‌ای بین دو بافت تاریخی و جدید شهر شکل گرفته است. در این پژوهش، در راستای ارزیابی کیفیت محیط سکونت در شهر قزوین به بررسی میزان این مهم از طریق مدل تحلیلی پژوهش و از هر یک از مناطق شهر قزوین، محله‌ای به عنوان نمونه انتخاب شده است که بیانگر ویژگی‌های بافت منطقه‌ی مورد نظر باشد. لذا در ادامه موقعیت هر منطقه و محله منتخب در آن نشان داده شده است.

جدول ۱- حجم جامعه و نمونه مطالعاتی.

منطقه ۱	منطقه ۲	منطقه ۳	
۱۲۱۳۳۹	۱۴۲۸۴۰	۹۱۱۵۹	حجم جمعیت (حجم جامعه)
ناحیه ۲ (۱۷۳۹۰)	ناحیه ۴ (۱۱۳۱۴)	ناحیه ۱۹ (۲۲۴۱۹)	حجم جامعه در نواحی مورد مطالعه
۳۷۲	۳۷۶	۳۷۸	حجم جمعیت (حجم نمونه)

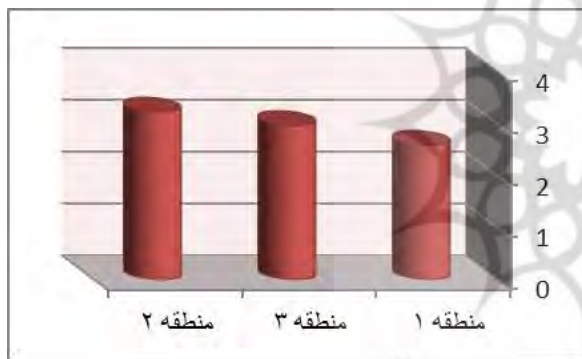

تصویر-۱ موقعیت محدوده‌های مطالعاتی در شهر قزوین. ماخذ: نگارندگان با تلخیص از مهندسین مشاور شهر و برنامه، ۱۳۹۲.

رضایت مندی قرار دارد؛ که البته این عدد به حد متوسط بسیار نزدیک است و منطقه ۱ با امتیاز ۲,۶۰ در رتبه ی سوم قرار گرفته است و سطح کیفیت محیط در آن بافت در حد بد ارزیابی شده است.

میزان کیفیت محیط سکونت در شهر قزوین

برای به دست آوردن میزان کیفیت محیط سکونتی بطور کلی و از دیدگاه ساکنین، از آزمون تک نمونه ای استفاده شده است. همان طور که در جدول ۵ ملاحظه می شود، میانگین امتیاز کیفیت محیط در شهر قزوین به صورت کلی ۲,۸۸۵۲ به دست آمد. این امتیاز در طیف لیکرت کمتر از عدد ۳ یعنی میانه نظری می باشد. با توجه به نتایج جدول ۵ ملاحظه می شود که بین میانگین امتیاز کیفیت محیط و عدد ۳ اختلاف وجود دارد ($p < 0.50$). بدین ترتیب می توان به این نتیجه رسید که میانگین امتیاز کیفیت محیط های مسکونی در شهر قزوین به عدد ۳ بسیار نزدیک است. بدین معنا که کیفیت محیط سکونت از دید ساکنین به طور کلی در سطح متوسط ارزیابی شده است.

نمودار ۲ - رتبه بندی و مقایسه کیفیت محیط سکونت در مناطق.

فرض مقابل: حداقل میانگین یکی از گروه ها با دیگری فرق دارد. با توجه به جدول ۲، در ستون آخر عدد ($p < 0.50$) نشان می دهد که فرض صفر رد می شود و اختلاف بین میانگین در سه منطقه وجود دارد. اما با این آزمون مشخص نیست که میانگین در کدام مناطق و به چه صورت متفاوت است. برای اینکه تفاوت رضایت مندی هریک از معیارها به صورت دوجه دو بررسی شود، از آزمون مقایسه دوجهی استفاده گردیده است. جدول ۳، نتایج این آزمون را نشان می دهد.

با توجه به جدول ۳ ملاحظه می شود که:

- میانگین کیفیت محیط سکونت در منطقه های ۱ و ۲ با هم اختلاف معناداری دارند ($p < 0.50$).
- میانگین کیفیت محیط سکونت در منطقه های ۱ و ۳ با هم اختلاف معناداری دارند ($p < 0.50$).
- میانگین کیفیت محیط سکونت در منطقه های ۲ و ۳ با هم اختلاف معناداری دارند ($p < 0.50$).

میزان کیفیت محیط سکونت در محدوده مطالعاتی

با توجه به این مهم که مشخص شد کیفیت محیط سکونت در مناطق مختلف شهر متفاوت می باشد، در ادامه به بررسی سطح و میزان کیفیت محیط از منظر ذهنی شهروندان در محدوده مطالعاتی به طور جداگانه پرداخته شده است و نتایج آن به صورت نمودار ۲ و جدول ۴ به تصویر کشیده شده است. بدین ترتیب می توان با استفاده از نتایج به دست آمده، میزان کیفیت محیط سکونت را در سه منطقه شهر قزوین در سه گروه مجزا تفکیک کرد. به طوری که منطقه ۲ با بیشترین میزان رضایت مندی شهروندان نسبت به سایر محلات دارای کیفیتی در حد متوسط می باشد و منطقه ۳ با ۲,۰۹۸ امتیاز در رتبه ی دوم

جدول ۳ - نتایج آزمون LSD - مقایسه کیفیت محیط سکونت در مناطق مختلف شهر قزوین.

	Code i	Code j	Mean Difference	Std.Error	Sig	Lower Bound	Upper Bound
Tukey HSD	1	2	-.64782*	.01215	.000	-.6763	-.6193
		3	-.38091*	.01215	.000	-.4094	-.3524
	2	1	.64782*	.01215	.000	.6193	.6763
		3	.26691*	.01215	.000	.2384	.2954
	3	1	.38091*	.01215	.000	.3524	.4094
		2	-.26691*	.01215	.000	-.2954	-.2384
LSD	1	2	-.64782*	.01215	.000	-.6717	-.6240
		3	-.38091*	.01215	.000	-.4048	-.3571
	2	1	.64782*	.01215	.000	.6240	.6717
		3	.26691*	.01215	.000	.2431	.2908
	3	1	.38091*	.01215	.000	.3571	.4048
		2	-.26691*	.01215	.000	-.2908	-.2431

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

آزمون فرضیه

در سوال های پژوهش سطح کیفیت محیط مسکونی شهری و میزان رضایتمندی شهروندان از مولفه های مختلف مربوط به

جدول ۴- نتایج آزمون توکی_ مقایسه کیفیت محیط سکونت در مناطق مختلف شهر قزوین.

مناطق	N	Subset for alpha = 0.05		
		1	2	3
Tukey HSD*	1	376	2.6006	
	3	376		2.9815
	2	376		3.2484
	.Sig		1.000	1.000

جدول ۵ - نتایج آزمون تک نمونه ای - کیفیت محیط سکونتی در شهر قزوین.

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
کیفیت محیط سکونتی	376	2.8852	.27085	.01397

نتیجه

به صورت سلسله مراتبی سطح بندی شده است. در نهایت کلیه یافته های تحقیق حاصل از تجزیه و تحلیل های آماری مورد بررسی قرار گرفت. به طور کلی براساس نتایج به دست آمده از امتیازات و آزمون های صورت گرفته بر روی داده ها، میزان رضایت ساکنین شهر قزوین از شرایط کیفی محیط سکونت شان در سطح متوسطی قرار دارد. گزاره آماری ($1 < 2,88 < 5$) که نتیجه حاصل از مقایسه تطبیقی بین مناطق مختلف شهر قزوین است، بیانگر این مهم است که، در منظر ذهنی شهروندان، اهالی محله خیام در مرکز شهر، در منطقه ۲ شهرداری قزوین، با امتیاز ۳,۲۴ نسبت به سایر محلات شهر، از محیط سکونتشان رضایت بیشتری دارند. محله های مینودرو کوثر، که از منطقه ۳ شهر قزوین هستند دارای بافتی نوسازی باشند، با امتیاز ۲,۹۸، در رتبه ی بعدی و در سطح متوسط قرار دارد؛ و در نهایت، محله آخوند در منطقه ۱ شهرداری قزوین، با کمترین امتیاز ۲,۶۰ رده ی سوم جای گرفته است و شهروندان از مولفه های مختلف دخیل در کیفیت محیط سکونت این محله رضایت چندانی ندارند. نکته آخر اینکه، براساس نتایج حاصله در این پژوهش، می توان نتیجه گرفت که افراد در رویارویی با محیط مسکونی خود نسبت به تمامی جنبه های محیط حساس هستند و تمامی حواس آنان در فرایند ارتباط با محیط فعال است و باید این موضوع، مدنظر برنامه ریزان و طراحان محیط زیست انسانی قرار گیرد. با توجه به این مطالب می بایست در برنامه ریزی و طراحی محیط های زیست و سکونت انسانی، رویکردهایی را اتخاذ نمود، که برپایه آنها، معیارها و شاخص های مورد نظر مردم، در انواع مداخلات در فضاهای زیست شهری، از برنامه ریزی و ساخت بافت های جدید گرفته تا بهسازی و نوسازی بافت های موجود، در شکل آرا و خواسته ها و دیدگاه های آنان، در مرکز توجه و اقدام عملی قرار گیرد.

تحلیل و ارزیابی شرایط کیفی محیط های سکونتی به واسطه روش های کمی و مدل های تجربی، رویکردی است که امروزه برای شناسایی سطح کلی کیفیت محیط به کار می رود. در این میان، دست پیدا کردن به نتایجی نزدیک به واقعیت و قابل اعتماد که مبنای برنامه ریزی، تصمیم سازی و تصمیم گیری پیرامون راهکارهای اقدام و مداخله کالبدی و غیرکالبدی در محیط های مسکونی قرار گیرد؛ مشروط به کاربرد آن دسته از رویکردهای سنجش کیفیت محیط است که بر ارزیابی دیدگاه های ساکنان در مورد وجوه مختلف محیط سکونتی آنان استوار می باشد. با ملحوظ داشتن این واقعیت، در پژوهش حاضر برای سنجش کیفیت محیط سکونت در شهر قزوین از رویکرد رضایتمندی به عنوان رهیافتی «مخاطب محور» استفاده شده است.

نتیجه نهایی ارزیابی معیارهای سنجش کیفیت محیط سکونت در شهر قزوین، در قالب دو سطح یا معیار اصلی کیفیت محیط سکونت و کیفیت محیط شهر و جزء معیارهای سازنده آن ارائه شد. لازم به ذکر است که مدل تجربی این پژوهش در چالش های کارشناسی و همچنین رفت و برگشت های پرسش نامه های دریافت تصویر ذهنی شهروندان در نمونه مطالعاتی اولیه تکمیل شده است و در هر مرحله با توجه به مولفه های ذهنی که شهروندان و کارشناسان از محدوده های مطالعاتی مطرح نموده اند، به معیارها و مولفه های رضایتمندی ساکنان از محیط سکونتی شان افزوده گشته و یا در صورت همپوشانی جمع شده است. به عبارت بهتر در فاز اول مطالعات، از دو رویکرد حرفه ای (بالا به پایین) و مشارکتی (پایین به بالا) برای توسعه قلمروهای نظری و شاخص های مطالعاتی بهره برده ایم. مدل حاضر که در طول مدت اولیه پژوهش تدوین نهایی گردیده است؛ در حالت گسترده دارای یک ساختار درختی است و

فهرست منابع

امین صالحی، فرزین (۱۳۸۷)، ارتقای کیفیت محیط سکونت در مجتمع های بلندمرتبه و ارائه راهکارهای مناسب، پایان نامه کارشناسی ارشد شهرسازی دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.

پی نوشت ها

1 One Way Anova.

2 One Sample Kolmogorov-Smirnov Test.

و طراحی شهری، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۱۰، زمستان، صص ۵۲-۶۷
نقی زاده، محمد (۱۳۸۶)، ادراک زیبایی و هویت شهر در پرتو تفکر اسلامی،
معاونت شهرسازی شهرداری اصفهان، اصفهان.

Carmona, M. (2006), *Public Places and Urban Spaces*, Architectural
Press is an imprint of Elsevier, London.

Kazanori Hakao, Jian Ge (2006), *Building communities from the
inside out: a path toward finding and mobilizing a community's assets*,
institute for policy research, distributed exclusively by ACTA publica-
tions, Chicago.

Marans, Robert W. (2003), *Understanding environmental quality
through quality of life*, the 2001 DAS and objective indicators. Paper
submitted for a special issue of the Journal of Landscape and Urban Plan-
ning.

Oxford Advanced Learners, (1989), *Dictionary of Current English*,
published by the Oxford University Press, London.

Porteous, J. Douglas., (1971), *Design with People-the Quality of the
Urban Environment, Environmental and Behavior*, Published in Envi-
ronment and behavior: eb; *an interdisciplinary journal* No 3, 155-178.

RIVM (2002), *the morbidity of asthma and chronic obstructive pul-
monary disease in the nether elands*, workshop livability, P 13, rapport.

Van Kamp, Irene and et al (2003), urban environmental quality and
human well-being toward a conceptual framework and demarcation of
concepts: a literature study, published by *Landscape and Urban Planning,
journal*, 65, pp. 5-18.

Van poll, R (1997), *The perceived quality of the urban residential en-
vironment: A multi attribute evaluation*, PhD-Thesis, Center for energy
and environmental studies (IVEM), University of Groningen (RuG), The
Netherland.

بهرامی نژاد، دهقان (۱۳۸۲)، شناخت و ارزیابی کیفیت محیط شهری در
بافت میانی شهرها، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی
شهری، دانشگاه شیراز، شیراز.

براند فری، هیلدر (۱۳۸۳)، طراحی شهری به سوی یک شکل پایدارتر شهر،
ترجمه حسین بحرینی، انتشارات شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری، تهران.
خادم الحسینی، احمد و حسین منصوریان و محمد حسین ستاری
(۱۳۸۹)، سنجش کیفیت ذهنی زندگی در نواحی شهری، فصل نامه جغرافیا و
مطالعات محیطی، سال اول، شماره ۳، صص ۴۵-۶۰.

رفیعیان مجتبی و جمشید مولوی (۱۳۹۱)، رویکردها و روش های سنجش
کیفیت محیط مسکونی شهر، انتشارات آذرخش، چاپ اول، تهران.

سرمد، زهره و عباس حجازی (۱۳۸۱)، روش تحقیق در علوم رفتاری، چاپ
ششم، انتشارات آگاه، تهران.

عمید، حسن (۱۳۶۳)، فرهنگ فارسی عمید، تهران، موسسه انتشارات امیر
کبیر، تهران.

علی محمدی، شکیبا و علیرضا پوررستم (۱۳۹۰)، کاربرد spss در برنامه ریزی
شهری، بیست و چهارمین دوره آموزشی و کارگاه تخصصی جامعه مهندسان
شهرسازی، تهران.

گلکار، کوروش (۱۳۸۰)، مولفه های سازنده کیفیت محیط شهری، نشریه
صفه، دانشگاه شهید بهشتی، شماره ۳۲، صص ۳۸-۶۸.

گی فورد، رابرت (۱۳۷۸)، روان شناسی محیط های مسکونی، ترجمه وحید
قبادیان، فصلنامه معماری و فرهنگ، شماره ۳۰ دوم و سوم، پائیز و زمستان،
صص ۷۱-۹۲.

مدنی پور، علی (۱۳۷۹)، طراحی فضای شهری، نگرشی به فرآیندی
اجتماعی و مکانی، ترجمه فرهاد، شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری، تهران.
مهندسین مشاور شهر و برنامه (۱۳۸۹)، طرح جامع و تفصیلی شهر قزوین،
خلاصه گزارش های مطالعات.

مرتضوی، شهناز (۱۳۸۰)، روان شناسی محیط و کاربرد آن، انتشارات
دانشگاه شهید بهشتی، تهران.

مطلبی، قاسم (۱۳۸۰)، روان شناسی محیط، دانشی نو در خدمت معماری